

1955

JONAS BALYS

VALT. BANAITIS

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

VYTAUTAS KAVOLIS

ALEKSIS RANNIT

L. STELMOKAS

S. ŽYMANTAS

SANTARVĖ

TĄ GARBĘ GAVOME UŽGIME

MŪSŲ KRYŽIŲ KILMĖS BEJIEŠKANT

AK TIK PRIEŠAI KALT?

PAGRINDINIS KOVOS LAUKAS LIETUVA

M. K. ČIURLIONIS

RELIGINIAI MOMENTAI LIETUVIŲ ISTORIJOJE

N. 7-8

SANTARVĖ

kelia Krašto ir jo priešinimosi primata užsienio lietuvių politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

SANTARVĖ

palaiko Lietuvos valstybiškumą, valstybinę mintį ir tradicijas.

SANTARVĖ

svarsto lietuvių laisvės kovos reikalus ir pagrindines jos problemas, padėti Krašte, lietuviško gyvenimo bei veiklos svarbiausių klausimus.

SANTARVĖ

nagrinėja politinius, visuomeninius, ekonominius, socialinius ir kultūrinius klausimus, Lietuvos praeities, dabarties ir spėjamos ateities problemas.

SANTARVĖ

jieško naujų idėjų ir naujų kelių visais tautinio gyvenimo aspektais dabartčiai ir ateičiai, glaudžiamė ryšyje su Krašto reikalavimais, troškimais ir viltimis.

SANTARVĖ

siekia užsienio lietuvius priartinti prie Krašto reikalų.

TURINYS

Ar tik priešai kalti?

Tą garbę gavome užgime...

— Valt. Banaitis

Religiniai momentai lietuvių istorijoje

— Vytautas Kavolis

„Ponas Tadas“ — ižanga

— Adomas Mickevičius

OKUPUOTOSIOS LIETUVOS REIKALAI

Pagrindinis kovos laukas Lietuva

— S. Žymantas

Etnografinės - antropologinės ekspedicijos Pabaltijo kraštuose

1952 m. medžiaga

— M.G.

Darbo tvarkymas Lietuvoje

Lietuviai „savanoriai“ tolimose Rusijos žemėse

Pabaltiečiai Sibire

Pabaltiečiai Norilskie

KULTŪRINĖMIS TEMOMIS

Mūsų kryžių kilmės bejieškant

— Jonas Balys

M.K. Čiurlionis

— Aleksis Rannit

Kultūra ir civilizacija

— R.K.

LITERATŪRINĖMIS TEMOMIS

Impotentų vaikų dirbtiniai apvaisinti kūdikiai

— Dr. L. Stelmokas

KALBOS KLAUSIMAIS

Infantiliškai trypiami vietoje... ar žengiamė atgal? — Algirdas Julius Greimas

PASAULIO POLITIKOS AIDAI

Ženevos dvasia lapkričio véjuose

— Diplomaticus

LIEPSNOS IR DÜMAI IDĖJŲ AUKURUOSE

Sielvartai dėl liberalizmo

— Jurgis Lengvenis

UŽSIENIO LIETUVIŲ VEIKLOS BARE

PIRŠTU Į AKĮ

SKAITYTOJŲ LAIŠKAI

REZISTENCINIS VISUOMENINIŲ

ir KULTŪROS REIKALŲ ŽURNALAS

LITHUANIAN MAGAZINE

SANTARVĖ

Redaktorius — F. Neveravičius

Redakcijos įgaliotinis J.A.V.-ėse — B. Raila

Redakcinė sambūrių sudaro: K. Drunga, A. J. Greimas, J. Masiulis, B. Raila, J. Vėbra
H. Žemelis, G. Židonytė-Vebrienė, S. Žymantas

Vl̄sėlis — dail. V. K. Jonyno

Leidžia Lietuvių Rezistencinės Santarvės Informacijos Biuras

KALBOS KLAUSIMAIS

INFANTILIŠKAI TRYPIAME VIETOJE... AR ŽENGIAME ATGAL?

(KELIOS PASTABOS DÉL B. RAILOS STRAIPSNIO)

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Bronio Railos straipsnis lietuvių kalbos klausimais, atspausdintas šių metų SANTARVĖS 4/5 numeryje, sukelė visai teisėtą mano, kaip kalbininko, susidomėjimą. Šis susidomėjimas virto noru atsakyti savu straipsniu, pagalvojus, kad būčiuliui Br. Railai tikrai nuo seno žinomas mano diametrališkai priešingas nusistatymas jo išskeltais klausimais, ir mano atsiliepimas tikrai jam nesudarys jokios staigmenos; kad, antrą vertus, išlikę asmeniškai nepaliestas tose kalbinėse SANTARVĖS bendradarbių „skerdynėse“, aš galu būti saugus nuo saskaitų suvedinėjimo priešaišto.

Kol minimo straipsnio autorius pirmoje savo straipsnio dalyje kalba teorinėje plotmeje apie sunkumą eiliniams skaitytojui susigaudyti svetimžodžiais išdaigstytuose SANTARVĖS rašiniuose, kol jis sutinka su negalimumu išvengti — mokslinėje ir kultūrinėje srityse — šių tarptautinių žodžių, kol jisai siūlo kovoti su nereikalingu ir pretenzingu svetimybių vartojimu, — po jo straipsniu, rodos, galima būtų tik pasirasyti. Deja, svetimžodžių klausimai šia prasme niekuo nesiskiria nuo „tremties“ politikos problemų: visi nori matyti Lietuvą ir kultūringą ir apvalytą nuo svetimųjų, bet kai tik prieinama prie praktiško laisvės kovos prielaidų realizavimo, tuoju iškyla nesusipratimai ir maišatys. Straipsnio pradžioje manęs, kad esu visiškas Br. Railos nuomonų šalininkas, jį ik galo perskaiteš, pasijutau griežtu jo kalbinių idėjų priešininku.

Nesusipratimas prasideda nuo to momento, kai Br. Raila pasiima savo pasigamintą sietą ir ima sijoti iš lietuvių kalbos žodžius, be kurių, jo manymu, galima lengvai išsiversti. O kaip įrodymą, jis kiekvieną kartą siūlo vieną ar net kelis

šių nereikalingų žodžių lietuviškus atitikmenis. Ir rezultatai gaunasi kartais pakenciami, o dažniausiai liūdni arba juokingi. Né nemanau abejoti Br. Railos svetimų kalbų mokėjimu; greičiau atrodo, kad jo nuoširdus noras įrodyti, jog graži aistra pagrįsti savo įrodinėjimus dažnai aptemdo jo aštū kritikos ir savikritikos jausmą. Nes nejaugi Br. Raila nežinotų, kad **atributas** yra esminė kurio nors daikto savybė, o ne **priedėlis**, kad **emocija** nieku gyvu néra nei **jausmas**, kuriam atitinka tarptautinis „sentimentas“, nei **išgyvenimas**, kuris modernijoje psychologijoje yra svarbaus, visose kalbose vartojamo, vokiškojo **Erlebnis** atitikmuo? Nejaugi **epochą**, kuri apibūdinama civilizacijos vientisumu, galima pakeisti **laikotarpiu**, kuriuo i lietuvių kalbą verčiami „periodas“, „intervalas“? Argi **konstruktivu** galima pakeisti **kuriančiu**, kai kuriama tik poema, o namai statomi? **Dezorientuotas** žmogus yra tasai, kuris nežino, kurį kelią pasirinkti, gi **sukliaudiintas** žmogus jau yra nuėjęs ar beeinąs blogu keliu. Ir t.t., ir t.t. Šitoks atitikmenų jieškojimas yra kalbos susinimas, o ne turtinimas, patarimas rاشčiam eiti lengvumo, o ne minties grieztumo keliu, ir pagaliau — negerbimas skaitytojo, kuriam galima betką ir betkaip pasakyti.

Kita Br. Railos siūlomų pakaitalų grupė veda ta pačia kalbos skurdinimo kryptimi. Jų autorius nenoromis turi sutikti, kad daugeliui tarptautinių žodžių lietuviškų atitikmenų néra, kad tuo atveju yra tik du keliai: arba iš viso tokią nemandagių žodžių vengti (ir tuo būdu i indeksą patenka K. Drungos **problematika**, kurą Br. Raila savo publikai pajuokinti bando apverti, kaip „daugelio klausimų ir reikalų sąsajos rezginys“, kai D.L.K. Žodyne tai téra tik „problemų visuma“), arba juos išversti į lietuvių kalbą visu sakiniu ar

bent perifraze (atsiprašau, bet ne „perfraze“). Tuo būdu **frizuoti** išverčiamas — **plaukus garbanoti**. O **deklaravimas** nėra tai paprastas **pareiškimas**, bet viešas, iškilmingas pareiškimas. Ir Grace Kelly **interpretacija** nėra nei **supratimo budas**, nei **išaiškinimas**, nei **išdėstymas**, o visa tai drauge suėmus ir dar šis tas, bet tenka pačiam prieteliui Br. Railai palikti užsiiminėti šiomis linksmomis pratybomis.

Mat, pasirodo, kad šios kalbinės problemos mudu abu labai linksmai nuteikia. Gal tik to linksmumo **objektas** (arba, kaip Br. R. siūlo: **svarstomasis dalykas**, nors nežinia ar linksmumas dalykus svarsto, ar šiaip jau gardžiu juoku pasireiškia) — ne tas pats. Amerikos lietuvis žino, kad nuojejės į kiną jis gali pamatyti Marilyn Monroe „vaikiškai trypčiojant vietoje“ ir kad toks temperamento parodymas yra malonus ir žadantis reginys. Tačiau „infantilizmas“ yra psichinė subrėsti nepajégiančio žmogaus liga, ir, pavyzdžiu, VLIK'o „infantiliškas trypčiojimas vietoje“ nieko bendro neturi su atitinkamais Marilyn Monroe judesiais.

Dar viena per prievertą lietuvinamų žodžių kategorija jokių kalbininkų perkūnijų jau nebebijo. Tai žodžiai, jau išišaknyę lietuvių kalboje, išskūrė ir gausias šeimas susidare. Br. Raila gali pašalinti iš savo žodyno **individą** (kuris jau tik nėra **asmuo**, nes asmuo visose kalbose „persona“), tačiau jis neišraus nei **individualisto**, nei **individualizmo**, nei **individualybės**. **Realybės** pakeitimąs **tikrove** nepanaikina nei **realaus**, nei **realisto**, nei **realizmo**, nei **realizacijos**. **Suaktyvinimo** išbraukimas nepakenks nei **aktyviam**, nei **aktyivistui**, nei **aktyvumui**, nei **akcijai**. Tai tik kova su vėjo malūnais, kuri neverta pozityvisto („teigiamūno“). Bloga tik, kad šios kovos pagrinde glūdi klaudingas, mano manymu, pačios kalbos supratimas: kalboje vartojami žodžiai nereiškia vien tai, kas jais norima tiesiogiai pasakyti, kaip kad manė Stalinas. Ištartas ar parašytas žodis sukelia klausytojo ar skaitytojo sąmonėje eilę asociacijų, užangažuoja visą jo praeities patirtį, visą jo pasamoninį ir pusiausiominių žinojimą. Br. Raila, kaip vienas iš gobiausių lietuvių žurnalistų, tai yuikiai žino. — Užtat, pv., ir skaitant S. Kuzminską, rašantį apie „pozityvias vėžes“, man nenoromis kyla mintis apie Vinco Kudirkos pozityvizmą ir teisingų laisvės kovos vėžių jieškojimą, apie visą XIX amžiaus pozityvistinių judėjimą. O žodis **teigiamas**, kurį siūlo Br. R., man teprimena, labai atsiprašau, tiktai anekdotą apie pasigérusio Izidoriaus Tamošaičio paskaitą per radiją apie teigiamus ir neigiamus tipus, iš kurios paaškėjo, kad vienintelis teigiamas tipas Lietuvoje esas Prezidentas Antanas Smetona.

Aš pilnai sutinku su Br. Raila, kad plk. T. Vidugirio atsiminimų kalbos paprastumas yra žavingas, bet ir vėl, turbūt, dėl visai skirtingų priežasčių: paprastas, nuoširdus T. Vidugirio pasakojimas man brangus savo turinio ir formos sutapimu, mūsų vargingų laisvės kovų **tiesos** perdavimui ne tik mintinis, bet ir visa atsiminimų forma. Visko pasaulyje yra, visko ir reikia. Tačiau neužmirština, kad yra ne tik turinio, bet ir formos tiesa: ir Vidugirio tiesa nebus Clausewitzo tiesa.

Kas mane neramina šitoje istorijoje, tai ne pati konkreti problema — **SANTARVÉS** žurnalo padarymas prieinamu plėčiai skaitančiai visuomenei (ją galima butų išspręsti kad ir kiekvieno numero pabaigoje priduriamu sunkesnių tarptautinių ir lietuviškų žodžių žodyneliu) — kiek bandymas ją pagrasti labai jau lengvai visokiemis pagrindimams pasiduodančiu nacionalizmu. Juk tikrai Br. Raila nemano, kad jis atlieka naudingą patriotinį darbą, keisdamas žodį **abstraktus atitrauktiniu**, užuot parašęs straipsnį, kuriame padėstyti visus filosofinius ir psichologinius **abstraktejos** problemos sunkumus. Gerai, sakysim, imi ir **atitraukti** — kitaip sakant, paskiemenui išverti lotynišką žodį į lietuvių kalbą: bet ką nuo ko atitrauksi? Argi **atitrauktinė savyoka** bus žymiai aiškesnė skaityojui, kuris bent maždaug net nežino, kas yra **abstrakti savyoka**? Ar išversdamais **produktyvumą našumu**, jau ir paaškinsi skaityojui visą modernią produktyvumo teoriją? Ne! Visa, ko tuo siekiama, kas tuo pasiekiamą — tai pripratinti tiek rašytoją, tiek ir skaitytoją prie protinio tinguomo, prie pasitenkinimo nusakant dalykus „maždaug“. Nejaugi jau pamirštas tas laikas, kai mudu drauge su Br. Raila gérėjomės, kalbėdami apie tai, kad kiekvieno prancūzo smulkaus miestelionio bute yra žodynas, kurį jis sklaido, skaitydamas iš ryto savo dienraštį, — ir norėjome Lietuvai tokio žodyno? Kurgi Descarteso „paprastos ir aiškios idėjos“?

Mat, pozityvioji (bet ne teigiamoji) Br. Railos literatūrinės kalbinės teorijos pusė, nors ją galima išskaityti tik tarp eilucių, nė kiek nemažiau pavojinga. Br. Raila, pav., užgiria S. Kuzminsko „tikrai gražią antrąją sakinio dalį“, kuri skamba taip: „nesantaika buvo pakurstoma naujomis žiežirbomis“. Nustebės tuo pagyrimu, net atskleidžiau žodyną pasitikrinti: galgi aš nežinau, ką reiškia „žiežirba“? Pasirodo, kaip ir buvau manęs, kad tai kibirkštis. Ugnelė, mano supratimu, pakurstoma skiedromis, balonomis, pliausko-

mis, o ne žiežirbomis, ir toji „tikrai graži sakinio dalis“, jei neklystu, būtų tada tik nedarni metafora, už kurias prancūziukams, o turbūt ir lietuviukams, statomi kuolai. Arba kitas pavyzdys: kritikuodamas K. Bario išsireiškimo priemones, Br. Raila nepatenkintas, kad Europos žmonių prieauglis „ėjo geometrine proporcija“, pataiso ši laipsnį į „geometrinę progresiją“ — už ką, manau, K. Barys jam dėkinas; bet visdėlto, pagal Br. R. skoni, geriau būtų rašyti, kad „Europos gyventoju skaičius sparčiai daugėjo“. Kur čia šuo pakastas? Kodėl teisininkas ir ekonomistas nemégsta matematinio tikslumo, tenkindamasis apytikrėmis formulėmis? Vis labiau ima ryškėti pozityviosios Br. R. kalbinės teorijos apybraižos: lietuviškai kalbési, jeigu vengsi mokslinio tikslumo, o pasitenkinsi tik bendrybémis; lietuviškai kalbési, jeigu aiškios savokos vietoje „gražiai“ vartosi vaizdus ir metaforas. Štai pagaliau peršamas toks „teigiamas“ stilistikos pavyzdys: „Bet su S. Kuzminsko **Bendruoju Keliu** jau užminame grumslus. Dar neparklumpame, išsilaikome stati, tačiau keliose vietose jau niksteli kojos.“ Nieko, žinoma, prieš tokią literatūrą neturiu, nebent tik tai, kad visi tie kluipimai ir nikstelėjimai pailgintai nusako labai paprastą mintį, būtent, kad S. Kuzminsko straipsnyje jau gausu svetimžodžių. Stilistikos vadovėliai paprastai teigia, kad vaizdinė kalba pateisinama tik tada, kai jinai būtina, kai kitaip išsireiksti neįmanoma. O metaforų raitymas dėl malonumo jas gražiai išraityti paprastai vadinamas tuščiažodžiavimu, žodžiu, kuri Br. Raila be reikalo taiko tikslioms ir aiškioms, bent ištisą dešimtį amžių Europos kultūros išdirbtoms savokoms.

Koks gi velniukas stumia Br. Railą, Descarteso auklėtinį, šiuo suprastinimo ir suprastėjimo keliu? Negi tai būtų liaudies meilė, noras kalbėti „kiekvieno lietuvio“, kaip jis sako, kalba? Bet už popiežių kataikiškesniu gal nereikėtū darytis. O pasižiūrėjus į Kraštą — Vilniuje šiais metais pasirodės „Dabartinės lietuvių kalbos“ — taigi, „kiekvieno lietuvio kalbos“ — žodynas jam duoda griežčiausią **dementi**: mažiusia 95% visų Br. R. gujamų žodžių yra žodyne, išleistame Okupuotoje Lietuvoje, prižiūrint žmonėms, kurie juk niekina Vakarų buržuazinę kultūrą ir savo leidinius skiria ne buržuazijai, bet liaudžiai. Tai kaipgi SANTARVĖ, kuri kovoja už Europos kultūrą ir vakarietišką gyvenimo stilį, ims vytį iš savo skilčių tos pačios vakarietiškos kultūros poreiškius!

Man labai nesmagu, bet norėčiau draugiškai įspėti Br. Railą jo mėgstamu, kad ir istorišku, vaizdeliu:

Buvo tokia Prancūzų Revoliucija. Buvo tokie Robespierre ir Danton. Robespierre kalbėjo gražia, kultūringa XVIII amžiaus kalba ir padėjo galvą po giliotinos už tai, kad norėjo pravesti žemės reformą, išdalinti dvarus bežemiams ir mažazemiams. Danton kalbėjo liaudiškai ir vaizdingai ir koliojosi, kaip vežikas, o mirti nuėjo už tai, kad bandė ginti spekuliantų revoliucijos metu susigrobtus turtus.

Tikras „liaudišumas“ nieko bendro neturi su „liaudžiažodžiavimu“. Ir yra pavojus, kad, bejieškant „kiekvieno lietuvio“ kalbos, o ne keliant lietuvių iki bendrosios kultūros kalbos, galima pradėti „infantiiliškai trypčioti vietoje“ ir net žengti atgal.

Menas — tai dvasios perdavimas materialinėmis priemonėmis.

Salvador de Madariaga

Kiekvieno žmogaus širdyje glūdi tigras, kiaulė, asilas ir lakštingala. Skirtingi būdai susidaro, toms dalims nevienodai pasireiškiant.

Ambrose Bierce